

ԱՆԱՊԱՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍԿԻԶԲՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ

Բ.

Եթէ յարերուք ընդ Քրիստոսի, ապա զվերինն խնդրեցէք, ուր Քրիստոսն նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ, Զվերինն խորհեցարուք, մի՛ պայս, որ յերկրի աստ է: Քանզի մեռարուք և կեանքն ձեր ծածկեալ են ընդ Քրիստոսի յԱստուած: Իսկ յորժամ Քրիստոս յայտնեսցի կեանքն ձեր, յայնժամ և դուք ընդ նմա յայտնեսցիք փառօր: Պօղոս առաք. Գ. 1—4.

Պաւղոս միայնակեաց եւ Անսոն անապատական

Ինչպէս ասացինք, քրիստոնեայ եկեղեցին միայն Եղիա մարգարէին ու Յովհաննէս Մկրտչին է ընդունում անապատական, Հեսսեանք և Ռաքարիմեանք մի մի ազանգաւորներ էին, Հեսսեանք այս առաւելութեամբ՝ որ կարող են մանական կեանքի նախագաղափարը համարուել իրանց յատկորոշ կանոններով: Հեսսեանց մասին առանձին գլուխ է նուիրել Փիլոն Հերրայեցին (տպ. Վենետ. 1892).

Սուրբ Գրքի երկու նշանաւոր անապատականներն օրինակին հետեւողներ չեն պակասում քրիստոնեայ եկեղեցու մէջ նրա կազմակերպուելու հենց առաջին օրերին: Եղիայի և Յովհաննէս Մկրտչի խոտակրօն կեանքը չէր կարող հրապուրիչ չըլինել նորադարձ քրիստոնեաների համար, որոնք նորահաւատներին յատուկ բուռն եռանդով և անձնուրացութեամբ ջանք էին անում իրանց նոր հաւատի սկզբունքները կատարել տառացի կերպով, մոլեռանդութեամբ ու չափազանցօրէն:

Ճգնաւորական և անապատական կեանքը որոշ կերպարանք ստացաւ երրորդ դարում: Միայնակեացներն ու անապատականները իրանց նախագաղափար Եղիա մարգարէի ու Յովհաննէս Մկրտչի պէս հագնում էին մազեղէն

խարազն ու մաշկեղէն, ուտում էին շատ չափաւոր, այնքան, որ քաղցածութիւնից չը մեռնէին: Քրիստոնեայ միայնակեացներն ու անապատականների նշանաբանն էր «մեռնել քստ աշխարհի» և «մեռուցանել զմեզս ի մարմնի»: Միայնակեաց անապատականները խոյս էին տալիս աշխարհից և նրա դաշմակղութիւններից, և անապատների խաղաղ անդորրութեան մէջ նուիրւում էին խոտակեցութեան:

Զ. Բօքերտսոնը տաւում է¹⁾. «Երրորդ դարի ընթացքում կաղմոււմ էին մարդկանց ամբողջ խմբակցութիւններ, որոնց ցանկութիւնն էր միասին ապրել և կառավարուել միասին կրօնաւորական մի կանոնով: Նրանցից ոմանք միաբանական կեանքը չափազանց հաճոյալից և կենցաղական համարելով՝ բոլորովին մեկուսանում էին, և երրորդ դարում այդ տեսակ միայնակեացները մարդաբնակ վայրերից աւելի ևս խուսափում էին, որ իրանց թաղեն ամենավայրի և անմերձենալի անապատներում»:

«Խոտակրօն միայնակեացների նախասկիզբն պէտք է համարել Պաւղոս Թերապիդացուն կամ Աղէքսանդրացուն: Դեկոս կայսրի հալածանքի ժամանակ, երբ քրիստոնեաները իրանց հաւատքը փորձութեան ենթարկելուց և իրանց անձը մահից ազատելու համար առանձնանում էին ծածուկ տեղեր, Պաւղոս Թերապիդացին էլ իբրեւ մէկը այդ քրիստոնեաներից առանձնացաւ, և անմերձենալի քարայրի մէջ անյայտանալով՝ առաջին միայնակեաց ճգնաւորը դարձաւ»:

Ս. Պօղոս առաքեալը առ Կոդոսացիս թղթի մէջ (գլ. Գ. 1—5) ամեն մի հաւատացեալի տաւում էր. «Եթէ Քրիստոսի հետ յարութիւն առաք, ուրեմն վերինը որոնեցէք, ուր Քրիստոս նստած է Աստուծոյ աջ կողմը, Վերինը խորհեցէք և ոչ այն, որ այս երկրի վրայ է: Որովհետեւ մեռաք, ձեր կեանքն էլ Քրիստոսի հետ Աստուծոյ մէջ է ծածկուած: Երբ որ ձեր կեանքն եղող Քրիստոսը յայտնուի, դուք էլ նրա հետ կը յայտնուէք փառքով»:

Եւ հաւատացեալներից աւելի ջերմեռանդները

1) Истор. Христ. церк. հատ. I. հր. 163:

հետևելով այս ձայնին անապատ էին քաշուում Քրիստոսի հետ իրանց կեանքը Աստուծոյ մէջ ծածկելով, որ Քրիստոսի հետ էլ յայտնուեն փառքով:

Դեկտի հալածանքը եղաւ նրա թագաւորութեան վերջին տարին, 251 թուին. ուրեմն Պաւղոսը առանձնաշառ 251 թուին: Պաւղոսը իւր անապատում Եղիայից և Յովհաննէս Մկրտչից աւելի խստակեաց էր. բայց չունէր նրանց առաւելութիւնը, որ էր աներկիւղ համարձակութեամբ մարդկանց ուղղութիւն քարոզել և աշխարհի անիրաւութիւնների ու անօրէնութիւնների դէմ կռուել:

Պաւղոս բոլորովին մեկուսացած՝ ճգնում էր անյայտութեան մէջ մի ապառաժ լերան քարայրում, որի փոքրիկ դռնակը փակուում էր մի քարով: Այրի մէջ մի բարեհամ և յստակ աղբիւր յադեցնում էր նրա ծարաւը. այրի մօտ եղած արմաւենիներն էլ մատակարարում էին նրան սնունդ ու հագուստ: Նրա ճգնութեան վերջին վաթսուն տարին օրական մի կտոր հաց էլ հասցնում էր նրան մի ագռաւ, ճիշդ այնպէս, ինչպէս Եղիա մարգարէին Քոռաթի հեղեղատի առանձնութեան մէջ:

Պաւղոսի վարքը գրողը ¹⁾ սկսում է նրա վարքագրութիւնը պարզելով տարակուսութիւնը, թէ ո՞վ է ամենից առաջ բնակուել անապատում: Նա ասում է որ «ոմանք յիշելով Եղիային ու Յովհաննէս Մկրտչին, սրանց են համարում անապատական վարքի սկիզբն»: Սակայն Եղիան մեծ է միայնակեացներից, իսկ Յովհաննէսը նախ քան իւր ծնունդը մարգարէացաւ: Ուրիշներն էլ վիճում են, որ Անտոնն է եղել անապատական ուխտի առաջնորդը... բայց նա ոչ թէ ամենից առաջինն է, այլ թէ, նրանով շատերը հրապուրուեցին դէպի անապատական կեանքը: Նոյն իսկ երանելի Անտոնի Ամատաս ու Մակարիոս աշակերտները ասում ու պնդում են, թէ անապատական վարքի սկիզբն

1) Վարք Սրբոց հարանց և քաղաքավարութիւնք Նոյին, ըստ կրկին թարգմանութեան Նախնեաց, հատոր առաջին, ի Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարոս յամի 1855, եր. 1—2.

ու առաջնորդը եղել է Թեբայիդացի ոմն Պաւղոս, և մենք էլ այս բանի մէջ հաստատուած ենք:—Այսպէս ուրեմն, ըստ եկեղեցական աւանդութեան էլ քրիստոնեայ անապատական վարքի սկիզբն ու առաջնորդը եղել է ոմն Պաւղոս Թեբայիդացի:

Ձ. Բօքերտսոնի ասելով ¹⁾ Պաւղոսը անապատ քաշուեց 23 տարեկան հասակում: անյայտութեան մէջ ճգնեց 107 տարի և վախճանուեց 130 տարեկան, «առանց վայելելու իւր ժամանակին որ և է փառք կամ հռչակ»: Պաւղոսի թաղողն եղաւ Անտոն անապատականը, որ և իբրեւ ժառանգատացաւ նրա արմաւենու թելերից շինուած զգեստը և նրա վարքը աւանդեց իւր աշակերտներին: Պաւղոսի վարքը դրեց Հերոնիմոսը, անուանելով նրան առաջին քրիստոնեայ ճգնաւոր: Ձ. Բօքերտսոնը տարակուսելի է համարում այդ և ծանօթութեան մէջ ասում է ²⁾. «Սակայն տարակուսելի է, արդեօք Պաւղոսն էր, որ քրիստոնեաների մէջ մուծեց միայնակեցական և կրօնաւորական կեանքը: Մեզ այնպէս է թւում, որ Բօքերտսոնը կարծում է թէ միայնակեցութեան ներմուծումն Պաւղոսից աւելի վաղ է եղել. և այդպէս էլ է: Հակառակ դէպքում նա ինքն հակասած կը լինէր իրան. նա գրելով թէ «երրորդ դարի ընթացքում կազմուած էին մարդկանց ամբողջ խմբակցութիւններ, ...» ինչպէս վերը տեսանք, չի կարող Պաւղոսին համարել միայնակեացիների նախասկիզբն: Պաւղոսը, ըստիս, անապատականների մէջ իւր խոտակրօնութեամբն է առաջին միայնակեացը, ինչպէս և Անտոնը իւր հետեւողներով: Ս. Գրքի անապատականները միայնակեաց չէին. Եղիան ունէր իւր աշակերտն ու ընկերակիցը—Եղիսէն (Դ. թագ. Ա. Բ.), Յովհաննէս Մկրտիչը նոյնպէս աշակերտներ ունէր (Մատթ. ԹԱ. Դուկ. Է. 18—34): Անշուշտ, սրանց հետեւողներն էլ կուենային իրանց աշակերտները. միայնակեաց չէին լինի:

Ձ. Բօքերտսոնի հաշիւը Պաւղոսի կեանքի մասին չէ

1) Ист. Христ. церк. Зап. I. стр. 294.

2) Уотн. Зап. I. стр. 88. Ծանօթ. 4.

Համապատասխանում իրականութեան, նրա հաշուով Պաւլոսը 251 թուին 23 տարեկան էր երբ քաջուեց անապատ, և ապրեց 130 տարի, այս հաշուով Պաւլոսի ծնունդը գալիս է 228 թուին, ապրեց 130 տարի, ուրեմն վախճանուեց 358 թուին: Անտոն անապատականի համար նոյն Բօքերտսոնը գրում է, «Նրա (Պաւլոսի) առանձնանալու տարին, 251 թուին քրիստոնեայ ծնողներից ծնուեց Թեբայիդի գիւղերից մէկում — Կոմում — աւելի հռչակ ունեցող Անտոնը ¹⁾ ... «որը ապրեց 105 տարի և 356 թուին, Աթանասի անապատականների մէջ ապաստանարան որոնելուց մի քանի օր առաջ, վախճանուեց» ²⁾ — Արդ, 356 թուին վախճանուած Անտոնը կարող էր իրանից երկու տարի յետոյ (358 թուին) վախճանող Պաւլոսին թաղել, ի հարկէ ոչ:

Հայերէն աղբիւրները ³⁾ լուծում են այս տարակուսանքը յայտնելով, թէ Պաւլոս որ «ուսեալ էր զհելլենական և զեգիպտական դպրութիւն», Դեկոսի հալածանքի տարին (251 թ.) 16 տարեկան քաջուեց անապատ: Այս հաշուով ուրեմն ծնուել է Պաւլոսը 235 թուին, ապրել է 113 տարի, ուրեմն վախճանուել է 348 թուին, այսինքն, Անտոնից 8 տարի առաջ:

Պաւլոսը իւր 97 ամեայ ճգնութեան մէջ աշխարհից բոլորովին կտրուած էր: Նա որպէս իսկական միայնակեաց՝ աշակերտ և բնակակից չունէր: Նրա գոյութիւնը հրաշքով յայտնուեց Անտոնին, որ մեծ դժուարութեամբ նրա քարայրը գտնելով, փոքրիկ դուռը փակուած գտաւ: Պաւլոսը չէր կամենում ընդունել մինչև անգամ, իբրև ճգնաւոր մեծ հռչակ ստացած, Անտոնին էլ, որը թախանձելով բաղխում էր նրա գուռն ու ասում, «Ես գիտեմ, զի ոչ եմ արժանի տեսնան քո, բայց եթէ ոչ տեսեց, ոչ երթայց աստի: Զգազանս ընդունիս, զմարդ զիմրդ ոչ տեսանես»: Պաւլոսը

1) Ист. Христ. церк. зам. I. стр. 294—5.

2) Նոյնը եր. 297—98.

3) Յայտնաւորք Դեկտեմբեր ա. և Տրէի գ. կից՝ «ասոն է Նաուումայ մարգարէին», Վարք հարանց եր. 1—16.

մեծ գոյարույթեամբ Անտոնին ընդունելուց յետոյ, 97 տարի բոլորովին կտրուած լինելով աշխարհից, անտեղեակ անցած դարձածներին, հարցնում է, «զիարդ կան ազգք մարդկան և ուրպէս են թագաւորք երկրի» (Յայտաւարք)։ — 'Իեկոսի հալածանքի ժամանակ, 251 թուին, Պաւղոսը հեռացած լինելով աշխարհից՝ նա 348 թուին չը դիտէր թէ մարդիկ քրիստոնեայ են դարձել, քրիստոնէութիւնը համաշխարհային կրօն է, և թագաւորք երկրի իբրեւ քրիստոնեայ՝ քրիստոնէութեան պաշտպան են, միայն եկեղեցին վրդովուած էր ներքին երկպառակութեամբ հերձուածների ու հերետիկոսների պատճառով։

Մեծ Սոկրատը Պաւղոսի մասին ոչինչ չէ գրում, իսկ Փոքր Սոկրատը Ամմոնի պատմութիւնը անելիս՝ փակագծի մէջ ասում է. «որ (անապատաւորք) թերեւ նախասկիզբն առեալ ի Պաւղոսէ և յԱնտոնէ, որոց և պատմութիւնք իւրեանց բացատրեն, դոր երանելին Աթանաս ճառէ՝ 1)։

Ս. Պաւղոս միայնակեցի յիշատակը տօնում է մեր ս. եկեղեցին Դեկտեմբերի սկզբներին՝ «Սրբոց հարցն եգիպտացւոց» տօնին։ Շարական երգում է ս. Անտոն անապատականի կանոնը։

Գէորգ—Մօր'ց էրէրս դերմանացի եգիպտաբանը Homo Sum—Մարդ եմ—վերնագրով մի վէպի մէջ նկարագրում է ճգնաւորական կեանքը սկսելով այսպէս. «Մենք մեր ընթերցողներին տանում ենք չորորդ դարի երեսնական թուականների սկիզբները Փրկչի ծննդից յետոյ, դէպի Սինայի լեռը, որի նուիրական հողի վերայ մի քանի տարուց վեր առանձին առանձին բնակութիւն են հաստատել աշխարհից ձանձրացած, ապաշխարութեան նուիրուած անապատականներ, դեռ առանց կարդ ու կանոնի, առանց կապակցութեան միմեանց հետ» (Թարգմ. Ստ. Մալխասեանց, Թիֆլիս 1898)։ Վէպի հերոսն է Պաւղոսը, երիտասարդու-

1) Սոկրատայ Սքոլաստիկոսի եկեղեցական պատմութիւն... աշխատասիրութեամբ Մեսրոպ վարդապետի Տէր Մովսիսեան, միաբանի Ս. Էջմիածնի Վաղարշապատ 1897։ Մեծ Սոկր. եր. 328։ Փոքր Սոկր. եր. 65։

Թեան ժամանակ լաւ կրթութիւն ստացած, Աղէքսանդրիայի կրթութեամբ երիտասարդութեան ծաղիկը: Պաւղոսը հանդիսացած է ճգնաւորների ամենալաւ տիպ, նրա մէջ մարմնացած են անկեղծաւոր աստուածաշարութիւնը, կարօտեալներին օգնելու անձնուիրութիւնը և ընկերի փոխարէն անարգութիւն, տանջութիւն ու հալածութիւն անձնուիրութիւնը:

Պաւղոսը իսկապէս միայնակեաց ճգնաւորի ամենահամակրելի տիպ է: Հեռի է նա ցուցամոլութիւնից և բոլորովին նուիրուած Աստուծուն: Աշխարհը նրա համար գոյութիւն չունէր: Նա, ճշմարիտ է, մարդկանց ուղղութեան համար, ըստ եկեղեցական աւանդութեան, բան չէ արել, բայց և չէ շահագործել դիւրահաւան ժողովրդի հաւատը: Պաւղոսից յետոյ անապատականների մէջ երկրորդ տեղը բռնում է Անտոն անապատականը, որ աւելի հռչակ ունէր, որովհետեւ բոլորովին կտրուած չէր աշխարհից: Նա, Պաւղոսի պէս խստակրօն ճգնութեամբ բնակութեամբ անապատում, Եղիայի ու Յովհաննէս Մկրտչի նման աշակերտ ու հետեւողներ ունէր, և հարկաւոր դէպքում՝ անապատի խորքից իւր ազդարար ձայնը լսեցնում էր աշխարհում:

Անտոնը ¹⁾ դեռ սղայ հասակից մտախոհ էր և կրօնական բնաւորութիւն էր ցոյց տալիս. նա միայն իւր մայրենի կոպտական կամ՝ եգիպտական լեզուով կարդալ գրել սովորեց. յունարէնի այբ-բենն էլ չէր ճանաչում և յունարէն չը գիտէր խօսել: Դեռ 20 տարեկան չը կար, որ ծնողները մեռան և բաւական նշանաւոր ժառանգութիւն ստացաւ: Սակայն եկեղեցում՝ միանգամ երիտասարդ հարուստի մասին աւետարանի ընթերցմունքը լսելով՝ իւր հոգեւոր բաժանեց համագիւղացիներին, գոյքն ու կայքը ծախեց, գումարի մի փոքր մասը տալով քրոջը նրա ապրուստի համար, մնացածը բաժանեց աղքատներին և հեռացաւ սկզբում՝ մօ-

1. Ձ. Բօրեբրասն. Ист. Христ. Церк. հատ I. եր. 294—300: Վարր հարանց եր. 17—80: Լիսակատար վարք Արքոց հատ. II. եր. 57—102: Յայտնաւորք Յունվ. ԺԷ. և Արոց Ժ. Վարր և հանգիստ մեծ հօրն ամենայն հարանց...

միջնորդութիւնը զուր չէր անցնում. Ամեն անգամ, երբ այսպիսի մի դորձ հարկադրում էր նրան հեռանալ իւր ճգնարանից, վերադառնալիս առաջին խօսքը լինում էր. «կրօնաւորը առանց մենակութեան այնպէս է՝ ինչպէս ձուկը առանց ջրի»։ Նմանօրինակ մի առած էլ ունի հայ կրօնաւորութիւնը, «վանք՝ վարդապետի կեանք»։ Անտոնի համբաւը տարածուած էր աշխարհէ աշխարհ։

Կոստանդին մեծն ու իւր որդիքը թուղթ գրեցին Անտոնին խնդրելով՝ որ գնայ արքունիք։ Բայց Անտոնը չը հրապուրուեց, և իւր աշակերտներին ասաց. «մի զարմանաք, որ կայսրը մեզ գիր է ուղարկում. նա էլ մեր պէս մարդ է։ Այն քանին զարմացէք, որ Աստուած մարդկանց համար գրելով իւր օրէնքը՝ աւանդեց մեզ իւր Որդու ձեռքով»։

Յայսմաւուրքին ¹⁾ համեմատ Անտոնը մերժեց Կոստանդին մեծի հրաւերը ասելով իւր աշակերտներին. «Եթէ երթամ, լինեմ Տէր Անտոն, և եթէ չերթամ, ես իցեմ աբեղայ Անտոն. Վայ մարդոյն, որոյ անունն մեծ է քան զգործն»։ Եւ յիրաւի, Անտոնը չը գնաց կայսրի մօտ, փոքր անունով բայց մեծ գործով՝ մեծ հանգիսացաւ ու այդպիսի փառքով էլ վախճանուեց, ինչպէս ասացինք, 105 տարեկան, 356 թուին, այն ժամանակ, երբ Աթանասը ապաստան էր որոնում անապատի կրօնաւորների մէջ։ Անտոնի մահը անապատականները ողբացին հետեւեալ արտայայտութեամբ. «Մեծ բարեխօս կորոյս աշխարհս և մեծ մարդ ընկալան երկինք։ Եգիտ վերինն, զոր խնդրէր և կորոյս ներքինս, զոր ունէր ²⁾»։

Ս. Անտոն Անապատականի յիշատակը տօնում է եկեղեցին Յունվար ամսին։ Եւ Անտոնին նուիրուած շարականի ³⁾ մէջ կոչուած է նա «նախասկիզբն միանձանց»։

Արիստական վէճերի ժամանակ Ս. Անտոնն ու իւր

1. Յայսմաւուրք, Յունվար Ժէ. և Արաց Ժ.

2. Վարք հաբանց հատ. ա. եր. 81. Թուղթ Սերապիոնի առ Մակար և Ամատաս։

3. Կանոն Անտոնի անապատականի, ԺԵ.

հետեւողները ուղղափառութեան տոկուն և հզօր պաշտպանները դարձան: Որքան և խստակրօն լինէր Անտոնը, այնուամենայնիւ հեռի էր այն ծայրահեղութիւններից, որ ունէին նրա հետեւողները: Նա լաւ էր հասկացել թէ ինչ վտանգ են սպառնում անապատական կեանքին, ուստի և եռանդով զգուշացնում էր անապատականներին, որ իրանց ըտլոր յոյսերը չըզենեն կրօնաւորական արտաքին ձեւերի վրայ: Ոչ Պաւղոս միայնակեացը և ոչ էլ Անտոն անապատականը՝ իրանց հետեւողների համար որոշ կանոն և հանրակեցարան կամ միաբանական ուխտ չըհաստատեցին. անապատականները ապրում էին ցաք ու ցրիւ առանց որոշ ուղղութեան և գործում էին ու ապրում ու ինչպէս կամենում էր, կանոն ընդունելով խստակրօնութիւնը, մըշտամուռնչ աղօթքն ու պահեցողութիւնը:

Յուսիկ եպս.

(Կր Շարունահուի)

ԿՐԾՆԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՅԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒՄ

(Ջեմս Բրայս).

Այն, ինչը որ կարելի է կոչել ամենօրեայ կրօնական կեանքն ու սովորութիւն, որոշ չափով տարբերւում է Անգլիայի և Շոտլանդիայի կրօնական սովորութիւններից, տարբերութիւններ, որոնց նկատելը դիւրին է, բայց բնորոշելն ու նկարագրելը դժուար:

Կրօնական խնդիրների մասին խօսելիս Միացեալ Նահանգներում պայմանական պահանջներ կամ արգելքներն աւելի սակաւ են և աւելի աննշան է եկեղեցու ձևական տարբերութիւնը աշխարհական սփերայից, աւելի թոյլ տրամագրութիւն կայ հոգեւորականներին առանձին (կաստա) դասակարգ համարելու և նրանից այն պահանջներն